

Развитие на демографските процеси в българските села до 2011 година

ст.н.с. д-р Минка Анастасова
Институт по аграрна икономика

Резюме: Целта на предложената статия е да се разкрие по-нататъшното развитие на демографските процеси в българското село и последициите върху изпълнението на Националния стратегически план за развитие на селските райони (НСПРСР) в периода 2007-2013 г. Статията се състои от следните части: **първо**, направен е кратък ретроспективен анализ на демографското развитие на българските села. На **второ място**, представени са теоретическите основи на математически модел за прогнозиране числеността на селското население през 2011 г. по полово-възрастов състав. Взети са предвид основните фактори, влияещи върху изменението на населението: числеността на селското население през 2006 г.; очакваните нива на смъртност и раждане до 2011 г., и равнището на миграционните потоци за периода 2006-2011 г. **Третата част** от статията съдържа получените прогнозни резултати от приложението на изложения метод за очаквания демографски потенциал в селата през 2011 г., съответните изводи и някои предложения за преодоляване на демографската криза в българското село.

Ключови думи: демографско развитие, селско население, математически модел, емествен прираст, миграция.

JEL: R19, C53, J11.

Въведение

Темата, свързана с демографската ситуация на селските райони, е особено актуална поради няколко причини. На първо място, тази актуалност се обуславя от приетия и влязъл в действие Национален стратегически план за развитие на селските райони през периода 2007-2013 г. За неговото успешно изпълнение, свързано с възможно най-пълното и ефективно усвояване на паричните средства от еврофондовете в съответствие със залегналите в плана 22 мерки, от съществено значение са очакваните изменения в числеността и състава на селското население.

На второ място, постоянното намаление на населението в селата е един от най-острите проблеми в развитието на селските райони. Последициите от мощната миграционна вълна от селата към градовете през 60-70-те години на миналия век оказва изключително негативно влияние върху по-нататъшното демографско развитие на селските райони. Въпреки че интензитетът на вътрешномиграционните движения в последствие затихва, през последните няколко години поради засиленото изтичане на човешки капитал зад граница селските райони се намират в сериозна демографска криза. Понастоящем селското население съставлява едва 29,4 на сто от общото население на страната. При условие че територията на селските райони обхваща близо 82 на сто от общата площ на страната, съвсем очевидна е ниската степен на населеност в селата.

На трето място, процесът на намаляване на селското население е съпроводен и със силно влошена възрастова структура. Близко 1/3 от селското население е на възраст над 60 години срещу 19,3 на сто при градското население. Средната възраст на населението в селата е по-висока в сравнение с тази в градовете – съответно тя е 45,3 г. и 39,7 г. Нисък е дялът на лицата с репродуктивни възможности, което е главната причина за големия отрицателен прираст на населението в селата. За 2006 г. той възлиза на 12,4 на 1000 души от населението срещу 2,1 в градовете.

Цел на разработката

Целта на настоящата статия е да се очертаят в близка перспектива тенденциите в развитието на демографските процеси в селата и на тази основа да се разработи демографска прогноза на селското население към 2011 г.

Методология

За да се направят достатъчно точни прогнози за динамиката на населението в селата, е необходимо да се определят и измерят демографските фактори, влияещи върху изменението на селското население. В литературата [1, 3, 4] и приетите методи за прогнозиране на населението основните показатели, влияещи върху изменението на населението, са следните: населението на дадена територия (в случая населението в селата) в текущия период, очакваните нива на смъртност и раждане или естественият прираст и равнището на миграционните потоци за същия период. Както се вижда, това са общи характеристики, които описват съвкупността от хора като цяло, а не се отнасят до отделните индивиди. Процесът

на демографското прогнозиране се моделира със следната функция:

$$P_{t_2} = P_{t_1} + B_{t_1-t_2} - D_{t_1-t_2} + M_{t_1-t_2}, \quad (1)$$

където:

P_{t_1} , P_{t_2} е населението съответно в период t_1 и t_2 ,

$B_{t_1-t_2}$ – раждаемостта в периода $t_1 - t_2$,

$M_{t_1-t_2}$ – миграцията в периода $t_1 - t_2$,

$D_{t_1-t_2}$ – смъртността в периода $t_1 - t_2$.

Възможно е проектирането на общия брой на селското население да се извърши и на основата на проектираното селско население в резултат на естествено движение, от една страна, и на проектираното селско население в резултат на механичното (или миграционно движение) на това население, от друга страна. Тогава моделът за прогнозиране на населението ще се трансформира в следния вид:

$$P_{t_2} = P_{t_2}^{est.pr.} + P_{t_2}^{migr.}, \quad (2)$$

където $P_{t_2}^{est.pr.}$ и $P_{t_2}^{migr.}$ е проектираното население във времето t_2 в резултат съответно на естествения прираст и на миграционното движение на населението.

Модифицираният модел има едно важно предимство, а именно, че той позволява да се използват средствата на индексния факторен анализ в неговата адитивна разновидност при изследване на причините за очакваните изменения в селското население. По-точно може да бъде разкрита степента на влияние на всеки един от двата основни фактора върху промените в състава и числеността на селското население, като се отговори на въпроса каква част от изменението в числеността на селското население се дължи на фактора „естествен прираст“ и каква на фактора „миграция“. Това е възможно, защото е известно, че

основна предпоставка, за да се приложат методите на индексния факторен анализ, е резултативната величина да бъде представена в строго функционална зависимост от обуславящите го фактори.

За получаването на по-прецизни прогнози се прибягва до метода на компонентите на населението, при който то се декомпозира на групи и се изчисляват характеристиките (коефициентите) на основните фактори за всяка група поотделно. Декомпозицията се извършва според състава на населението – главно на базата на възрастта (възрастови групи), най-често през 5 години. Тази композиция обикновено е съчетана с композиция и по полов признак. Възрастовата група (генерацията или поколението) включва хора не само защото са родени в един и същ период от време, но и поради факта, че членовете ѝ се социализират заедно през даден период чрез определени социално-икономически и исторически събития, които са едни от основните причини за сходно поведение и възможни перспективи за тяхното развитие.

Методът на анализ на компонентите на групата (или още се нарича поколението) изследва полово-възрастовите групи и има определени предимства пред методите на екстраполацията, симптоматичния анализ и др., тъй като се вземат предвид специфичните демографски характеристики, обусловени от тези два особено важни в демографската статистика признака: Възраст и пол. Ако решението се търси общо за цялото селско население, без значение на възрастта и пола, демографските коефициенти ще се получат като осреднени величини, които не отчитат влиянието на тези фактори. Освен това изходът на модела също се получава в декомпозиран вид, т.е. прогнозираното население се описва чрез неговите характеристики пол и възраст.

Въпреки че този метод е сравнително сложен и изисква много данни, той представлява една широко използвана техника за проектиране на населението. Методът може да се прилага поотделно за различни раси/етнически общности, при които разликите в коефициентите на плодovitост, смъртност и миграция са значителни. Също така при наличие на необходимата информация може да се изготви по този метод прогноза на селското население не само на национално равнище, но и по отделни райони на планиране и области.

Технологията на прогнозиране на селското население по метода на компонентите на поколението преминава през следните етапи:

- 1) Оценява се нивото на преживяване на различните възрастови групи за минал (известен) период. Този коефициент е противоположен на коефициента на смъртност. Той представлява вероятността хората от една група (примерно от 0 до 4 години) да преживеят до следващата възрастова група (от 5 до 10 години) и отчита само промените в естественото нарастване/намаляване на населението.
- 2) Оценяване нивата на миграция. За целта се изчисляват съответните коефициенти на нетна миграция като съотношение на броя на емигрантите за период от пет години и броя на лицата в дадената възрастова група през избраната базисна година.
- 3) Коригиране нивото на миграцията от точка 2. За проектиране на нивото на миграция през следващите пет години следва да се имат предвид очакваните потенциални намерения на селското население в това отношение, от една страна, и очакванията за бъдещото социално-икономическо и екологично развитие на самите села, от друга. Това се обуславя от факта, че равнището

и посоката на миграционните процеси са комплексно обусловени от икономически, социални, политически, екологични и други фактори. Необходимата за целта информация може да се получи от съответни социологически изследвания относно трудова и териториалната мобилност на селското население.

На тази основа е възможно да се разработят различни варианти на равнището на проектираната миграция: 1) приемаме, че коефициентът на миграция остава постоянен за прогнозирания период; 2) коефициентът на миграция се увеличава с определен процент при негативно цялостно развитие на селата; 3) коефициентът на миграция се намалява при съответни оптимистични прогнози относно бъдещото развитие на селата. Съществува и друг начин за определяне на равнището на миграция, а именно чрез използване на екстраполационните способности. Възможно е едновременно да се приложат няколко метода за определяне нивото на миграция и след сравняване на получените по всеки метод резултати да се вземе окончателното решение.

4) Проектиране на броя на населението за всички възрастови групи освен за първата група. За целта се използват получените от предходните точки резултати и се прилага посочената по-горе формула.

5) Включване на компонентата плодовитост (раждаемост). С тази стъпка се цели да се определи през прогнозирания период броят на лицата в първата възрастова група (от 0 до 4 години). Плодовитостта се възприема като брой на живородените деца, които стават членове на проектираното население в първата възрастова група.

Има два основни метода за неговото изчисляване. Първият определя общата раждае-

мост като съотношение на броя на децата във възрастовата група от 0 до 4 години за 5-годишен период и броя на жените във фертилна възраст за същия 5-годишен период. Вторият метод използва повъзрастов коефициент на раждаемост. Той се определя като отношение на броя на ражданията в една възрастова група към броя на жените в тази възрастова група. Тези възрастови групи са както следва: под 20 години; от 20 до 24 години; от 25 до 29 години; от 30 до 34 години; от 35 до 39 години; от 40 до 44 години и над 45 години.

б) Оценява се средният брой на жените през избрания 5-годишен период. На основата на резултатите от точка 4 се проектира общият брой на новородените живи деца от 0 до 4-годишна възраст за същия период. Общата сума от тези раждания фактически ще представлява броя на населението в най-малката възрастова група (до 4 години) за последната година от прогнозния период.

Тук може да се приложи и друг методически подход за определяне на очакваните раждания. Вместо да се използва средният брой на жените във фертилна възраст за 5-годишен период, този брой може да се определя последователно за всяка година поотделно от избрания период и пак за всяка година да се прогнозира очакваният брой раждания. Това би усложнило много цялата изчислителна процедура и изисква наличието на информация последователно за всяка година за още един 5-годишен период, който предшества избрания вече 5-годишен период.

7) Проектиране на броя на новородените момчета и момичета. За целта се използва резултатът от предходната точка и допълнително се изчислява съотношението между родените момчета и момичета през миналия 5-годишен период.

8) Окончателно сумарно проектиране на цялото селско население въз основа на резултатите от точки 4 и 7.

Необходимо е да се обърне внимание, че в настоящата статия става въпрос за прогнозиране на населението в селата, а не в селските райони. Макар и на пръв поглед тези понятия да изглеждат идентични, в условията на нашата страна те не се покриват изцяло. Причината за това е, че по силата на действащата понастоящем Наредба № 14/2003 г. на МЗГ и Министерството на регионалното развитие и благоустройство за дефиниране на селските райони, териториалната единица за определянето на селските райони не е отделното населено място, респективно селото, а общината. Съгласно изискванията на тази наредба като селски райони се третират целите общини, в състава на които влизат както села, така и населени места от градски тип.

В същото време в статистическата практика у нас никъде досега не се използва понятието селски район като самостоятелен обект на наблюдение и съответната отчетност. Възможно е да се използват статистическите показатели, които се отнасят до равнище община и на тази основа да се изследват онези процеси и явления, които се характеризират именно с тези показатели. По този начин селските райони могат да бъдат обект на изучаване само по отношение на тези области, за които има статистическа отчетност на общинско ниво. За съжаление, както е добре известно в областта на демографската статистика, информацията по основните демографски показатели (брой на населението по възрастови групи през пет години и полов признак, раждаемост, смъртност, естествен прираст и др.) се отнася общо за градовете и общо за селата, но не и за селските райони. Това обстоятелство дава

възможност разработването на съответните прогнози за развитието на населението да бъде диференцирано по местоживее-не, в т.ч. и за населението в селата, но не и това населяващо селските райони.

При използването на описания метод за прогнозиране на селското население 2006 г. е приета за базисна година. Допълнително са направени следните предположения. Стойностите на нивата на миграция за отделните възрастови групи и съответно на миграционните им коефициенти през периода 2006-2011 г. са същите както през периода 2001-2006 г. Теоретически е възможно да се разработят и други варианти на миграционното поведение (песимистичен, оптимистичен и др.) в зависимост от конкретния избор и вижданията за цялостното социално-икономическо развитие както на селата, така и на страната като цяло.

Поради особеностите на използвания метод, свързани с 5-годишния период на изходните данни, отнасящи се в зависимост от посочените компоненти на математическия модел за периода 2001-2006 г., прогнозните резултати визират най-късно 2011 година. По отношение на междинните години в периода 2006-2011 г. за тях може да се направи прогноза, при условие че разполагаме с данни за необходимите показатели, отнасящи се последователно за следните периоди: 1997-2002 г.; 1998-2003 г.; 1999-2004 г. и 2000-2005 г., но по принцип прогнозни разчети за населението се правят за крайните години на 5-годишен период. За по-дългосрочно прогнозиране (2016 г., 2021 г. и т.н.) може да се мисли, като за целта се използват получените вече прогнозни резултати за 2011 г. съответно за 2016 г. и т.н. Очевидно е, че поради естеството на тези данни всяка следваща прогноза след тази за първата година (2011 г.) ще акумулира в себе си допълнително грешка от сто-

хастичен и систематичен характер. Това е една от причините прогнозата за бъдещото развитие на населението в селата да е разработена само за 2011 г.

Направените прогнозни разчети се отнасят общо за населението в селата от цялата страна. По-точни прогнози ще се получат, ако вместо на национално равнище се работи на по-ниско териториално ниво (район на планиране, област или община).

За целта е необходимо да се разполага със статистическа и социологическа информация по възрастови групи, обособени през 5 години за съответното избрано ниво на прогнозиране.

Анализ на основните резултати от приложението на методологическия инструментариум относно очакваните изменения в неговата численост и полово-възрастова структура за 2011 г.

Таблица 1. Очаквана динамика на населението в селата през периода 2006-2011 г.

Възраст в навършени години	Население в селата					
	2006 г.			2011 г.		
	Всичко	мъже	жени	Всичко	мъже	жени
0 – 4	91705	47318	44387	85111	43774	41337
5 – 9	94818	48764	46054	90151	46514	43638
10 – 14	111359	57101	54258	91913	47247	44667
15 – 19	134848	70350	64498	106582	55062	51520
20 – 24	115817	61385	54432	122367	64729	57638
25 – 29	128013	68904	59109	109257	57784	51473
30 – 34	133993	70540	63453	123029	66090	56939
35 – 39	135765	72577	63188	129527	67983	61544
40 – 44	129859	69618	60241	132398	70531	61867
45 – 49	135096	72004	63092	127788	67911	59878
50 – 54	142180	73442	68738	133846	70385	63460
55 – 59	158105	77601	80504	140491	71002	69489
60 – 64	162499	74024	88475	153514	72886	80629
65 – 69	161104	71773	89331	150414	66214	84200
70 – 74	171641	75601	96040	137298	58382	78916
75 – 79	126409	53199	73210	128406	53985	74420
80 – 84	83645	32578	51067	76030	30315	45714
85 – 89	28482	10526	17956	37397	13680	23717
90 – 94	7141	2534	4607	7907	2761	5145
95 +	1479	489	990	1272	435	837
Общо	2253958	1110328	1143630	2084698	1027669	1057029

Източник: Население и демографски процеси, НСИ, С., 2007 г. и собствени изчисления.

Получените резултати от приложението на математическия модел за демографското развитие на населението в селата могат да се проследят в таблица 1.

Както се вижда от посочените данни, през 2011 г. се очаква по-нататъшно намаление на общата численост на селското население с около 170 хил. души или с 7,5 на сто спрямо 2006 г. За сравнение само ще отбележим, че за периода 2001-2006 г. това намаление е с 6,8 на сто. Тази тенденция на постоянно намаление на селското население не бележи съществени различия при мъжете и жените в близките години до 2011 г. – при тях то е съответно с 7,4 на сто и с 7,6 на сто. По-голям интерес представляват различията в демографските изменения по възрастови групи.

И при трите основни възрастови групи се наблюдава свиване на човешкия потенциал в селата, но степента на това намаление е различна. През периода 2006-2011 г. почувствителен спад се очаква сред най-младото селско население – това под 20 години. Числеността на тази възрастова група се проектира да намалее с 13,6 на сто през 2011 г., докато населението на възраст между 20 и 60 години да се съкрати с 5,6 на сто. Най-сходна до общата тенденция е групата на лицата на възраст над 60 години. При тях очакваното намаление е с 6,8 на сто. Тези резултати се дължат на по-високите стойности на коефициента на нетна миграция сред по-младите възрастови групи, за които е характерна по-висока степен на социална и в т.ч. – на териториална мобилност.

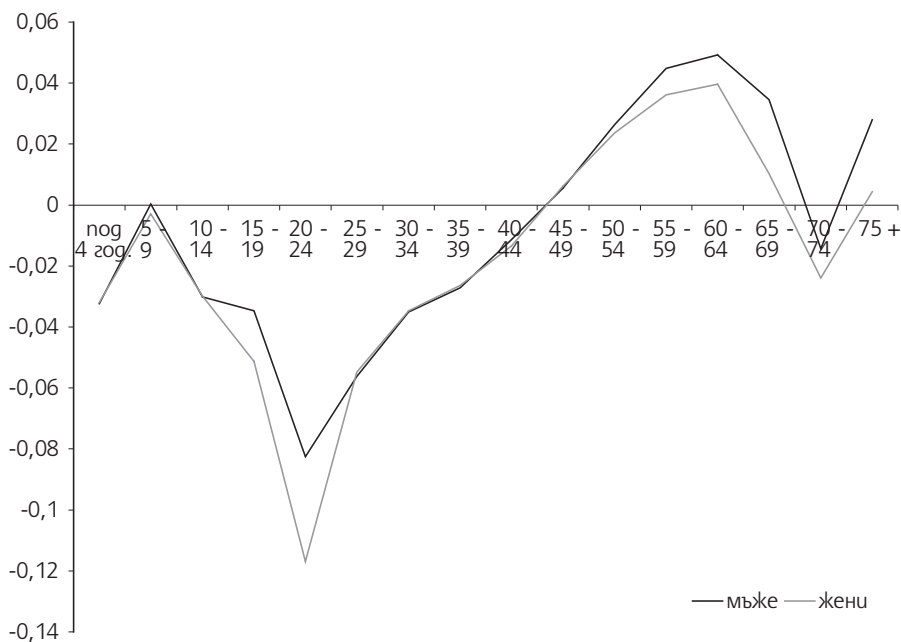
С най-висок отрицателен миграционен коефициент са лицата на възраст между 20 и 24 години, като при жените той достига до 0,0112, а при мъжете 0,0083. На второ място е стойността на миграционния коефициент в групата на лицата от 25 до

29 години, който е еднакъв при мъжете и жените – 0,0055 на сто. Следва групата на лицата на възраст между 15 и 19 години, за която той се движи от 0,0035 на сто при мъжете до 0,0051 на сто при жените. Тенденцията на затихване на миграционните процеси след мощната миграционна вълна от селата към градовете, характерна за 60-70-те години на миналия век, продължава и понастоящем. Интензитетът на миграцията през 2006 г. се задържа на едно равнище с този от 2004 г. и в сравнение с 1999 г. е намалял от 22-ма на 18 мигрирали на 1000 души от селското население. Същността на този показател е по-различна от посочения по-горе коефициент на миграция. Интензитетът или мощността на миграцията отразява степента на обхват на всички лица от дадена съвкупност – в случая селското население, които участват в миграционните процеси независимо от посоката на тези териториални премествания. Т.е. на 1000 души 18 са взели участие в поне една от 4-те възможни форми на вътрешномиграционните направления, докато с коефициента на миграция се отчита реалният прираст (отрицателен или положителен) на селското население в резултат на неговото механично движение. Например коефициентът на миграция сред възрастовата група от 20 до 24 години показва, че всеки 1000 души от този контингент намаляват с по 11 лица под влияние на миграцията. Преди 15-20 години той е достигал до 40 души.

Една от важните причини за това положение е свързана с влошената възрастова структура на населението, от една страна, и с увеличаване брой на мигриралите лица зад граница, от друга. Непосредствено отношение към проблемите на демографския потенциал в селата има поселищното направление на миграционните процеси. Започналите грастични промени в българското земеделие в края на 20-ти век повлияха в определена степен

върху обхвата на преселванията от градовете в селата. Възстановяването на собствеността върху земята даде първоначален тласък към завръщане в селата на част от това население, което по различни причини ги беше напуснало през предишните периоди. Относителният дял на миграционния поток „град-село“ през 1992-1993 година достигна 23,4 на сто при 13,3 на сто до 1985 г. След това постепенно наблюдаваният ентусиазъм за завръщане по родните места започна да стихва и от 2004 г. насам дялът на лицата, мигрирали от градовете в селата, се задържа на постоянно равнище от около 20 на сто. Очевидно е, че и в близките години ще се запази приблизително същото равнище на влияние на този фактор върху демографския потенциал като един от основните източници на човешки ресурси в селата. Основание за това твърдение ни дава обстоятелството, че по своята същност тези процеси са

ремиграционни, осъществявани предимно от хора в по-зряла възраст, за които градският начин на живот вече е загубил своята привлекателна сила. Реинтегрирането на този тип преселници към селската среда и земеделската дейност обикновено поражда проблеми, свързани с необходимата им квалификационна подготовка и практически опит в областта на агробизнеса. Освен това дялът на обхвата на останалите миграционни направления през последните няколко години (от 2004 г. насам) също се запазва на относително постоянно ниво. Така например, поради все по-малкия брой на населението в селата и особено на лицата от по-младите възрастови групи, дялът на потока в направление „село-град“ през 2004 г. е спаднал на 24,3 на сто от 34,3 на сто през 1976-1985 и почти се запазва неизменен до 2006 г., възлизащ на 24,8 на сто. Подобно е положението и с миграционните потоци „град-град“ и „село-село“.

Фигура 1. Коефициент на миграция на селското население по възрастови групи през периода 2001-2006 година

От гледна точка на бъдещото репродуктивно население в селата изтичането на младите контингенти е особено обезпокоителен факт, тъй като раждаемостта сред обособените през 5 години възрастови групи от 15 до 29 години е най-голяма. От общия брой родени в селата деца през периода 2001-2006 година 37,8 на сто са родени от майки на възраст между 20 и 24 години; 24,8 на сто от жени на възраст от 25 до 29 години; 23 на сто от жени на възраст от 15 до 19 години. Делът на останалите майки от другите възрастови групи е значително по-нисък. Естествено той намалява от 10,6 на сто при жените от 30 до 34-годишна възраст до 0,6 на сто при жените на възраст над 40 години.

Освен чисто биологическата обусловеност на плодовитостта, равнището на раждаемост при различните възрастови групи се определя и от редица други социално-икономически фактори, като равнището на доходите, възможностите за намиране на подходяща работа извън пряката заетост в земеделското стопанство, установените семейни традиции, повлияни особено от етническата принадлежност и т.н. В този смисъл следва да се прави разлика между раждаемост и плодовитост. Първото понятие (раждаемост) или още т.нар. плодородност показва репродуктивното поведение на населението, за разлика от плодовитостта, която показва биологичния капацитет за забременяване и понасяне на бременността. Очевидно най-висока е плодородността в групата на 20-24-годишните, при които най-силно реално се проявяват и миграционните нагласи за напускане на селските територии като място за живеене.

Различията в репродуктивното поведение на населението при различните етнически групи са доста значими. Според резултати от едно изследване на НСИ [2] относно репро-

дуктивните идеали и нагласи на съвременниците ни може да се съди, че в съзнанието на днешните българи приоритет има двугетният модел като репродуктивен идеал. 63,0 на сто от анкетираните на въпроса „Колко деца според Вас трябва да има съвременното семейство?“ са посочили, че семейството трябва да има две деца.

Според една пета (20,8 на сто) е най-добре в семейството да има едно дете, а за три или повече деца са 12,8 на сто. Тези данни в известен смисъл показват формиралата се в съзнанието на българското население социална норма за броя на децата, която е оказвала и ще оказва влияние върху репродуктивното поведение.

Турското население е с близки до тези на българското население репродуктивни нагласи. Все пак то по-рядко изразява предпочитание към еднородния модел и по-често – към многодетния модел (съответно 19,9 и 15,9 на сто). Ромското население по-рядко, отколкото българите и турците, изразява предпочитание към двугетния и особено към еднородния модел семейство (съответно 54,0 и 11,5 на сто) и значително по-често са за семейство с три или повече деца (32,6 на сто). Съвкупността на останалите етнически групи, обединени в групата „други“, е близка или почти еднаква по отношение на репродуктивните си нагласи със съвкупността на българите и турците. Все пак при тях делът на привържениците на многодетния модел на семейство като репродуктивен идеал е малко по-висок, отколкото сред българското и турското население, и се нарежда веднага след този на ромите. Посочените различия между етническите общности по отношение на потенциалните репродуктивни нагласи, както и поселищно-териториалната им концентрация още веднъж доказват необходимостта от изследване и прогнозиране на демографските процеси в

селските местности не само на национално, но и на регионално и областно равнище.

Очакваното намаление на селското население при по-големите възрастови групи очевидно е проекция на по-ниските стойности на коефициента на преживяване в сравнение с този на лицата под 20-годишна възраст (таблица 2). При тях факторът миграция оказва значително по-слабо влияние. Този извод е особено валиден за лицата на възраст над 70-80 години. Както е видно, след 75-годишна възраст шансът за оцеляване грастично спада. Като цяло за селското население е характерна по-висока степен на смъртност в сравнение с населението в градовете. Така например само през 2006 г. коефициентът на смъртност сред селското население при мъжете е 22,3 (на 1000 души), а при же-

ните 19,2 срещу 13,6 и 11,0 съответно за двата пола при градското население. Това рефлектира върху по-ниската средна продължителност на живота в селата, която при мъжете е 67,9 години, а при жените 75,6. За градското население тези стойности са съответно 69,4 и 76,5 години. Освен това е тревожен фактът, че детската смъртност в селата, възлизаща на 13,1, превишава тази в градовете (8,6).

Високият отрицателен прираст е не само последица от влошената възрастова структура, но и допълнително е повлиян от равнището на медицинското обслужване. За съжаление липсват данни по местоживеене, но от предишни наши изследвания е известно, че сериозни проблеми с медицинското обслужване съществуват в почти всички населени

Таблица 2. Коефициенти на преживяване на селското население по възрастови групи

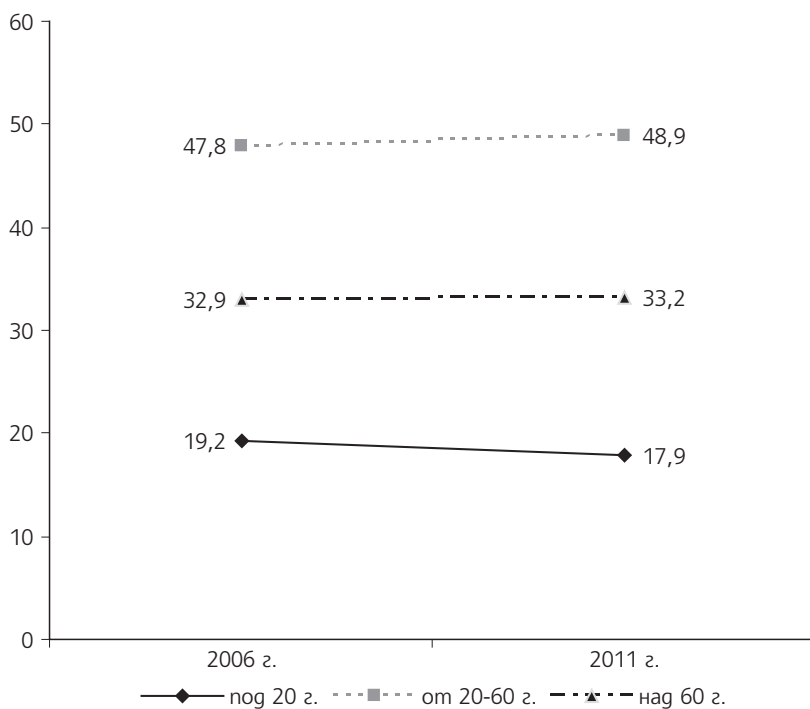
Възраст	Мъже	Жени	Общо
5 – 9	0,983006	0,983115	0,9830589
10 – 14	0,968881	0,969880	0,9693675
15 – 19	0,964293	0,949533	0,9571766
20 – 24	0,920094	0,893646	0,9074718
25 – 29	0,941337	0,945638	0,9433182
30 – 34	0,959154	0,963292	0,9611089
35 – 39	0,963748	0,969915	0,9666085
40 – 44	0,971803	0,979099	0,9751737
45 – 49	0,975479	0,993966	0,9840264
50 – 54	0,977519	1,005839	0,9910086
55 – 59	0,966774	1,010925	0,9887619
60 – 64	0,939236	1,001551	0,9721689
65 – 69	0,894490	0,951686	0,9253267
70 – 74	0,813430	0,883411	0,8511574
75 – 79	0,714081	0,774889	0,7480796
80 – 84	0,569844	0,624428	0,6019705
85 – 89	0,419915	0,609203	0,5347487
90 +	0,312972	0,348115	0,3349264

Източник: Собствени изчисления.

места с жители под 500 души. Практически медицинското обслужване е съсредоточено в по-големите населени места с над 1000 души население. По-голямата част от селата на различните общини (над 50 %) се обслужват от лекари в други селища. Подобно е положението със стоматологичното и аптечно обслужване. Голямата отдалеченост на малките села от централното или по-голямо съседно селище, недобре изградената, а често пъти и липсваща пътнотранспортна връзка и нередовното посещение на медицински екипи затруднява своевременното обслужване на нуждаещите се болни хора. Ежегодно заболяемостта от новооткрити злокачествени образувания сред селското население, макар и незначителна, е по-висока от тази в градовете. Например през 2004 г. на 100 хил. души от населението в селата 387 са заболели от рак срещу 382 в градове-

те, а през 2005 г. посоченото съотношение е 384 срещу 387. Това налага да се осигури периодично (2-3 пъти седмично) посещение на тези места от медицински екип (лекар, стоматолог, акушер-гинеколог, медицински сестри и др.).

Наблюдаваните различия в интензитета на намалението на населението в селата при различните възрастови групи на свой ред водят до още по-неблагоприятни изменения в неговата възрастова структура (фигура 2). Както се вижда от посочената хистограма, относителният дял на селското население до 20-годишна възраст продължава да намалява и от 19,2 на сто през 2006 г. се очаква да спадне на 17,9 на сто през 2011 г. В същото време, макар и незначително (с 1 на сто) се прогнозира да се увеличава дялът на лицата на възраст между 20 и 60 години – от 47,9

Фигура 2. Прогноза относно измененията във възрастовата структура на селското население

на сто на 48,9 на сто. Делът на лицата в последната възрастова група – над 60 години, се проектира да се задържи почти на същото равнище от това през 2006 г.

По-нататъшното влошаване на възрастовата структура на селското население ще доведе до още по-драстично намаляване на неговите репродуктивни възможности и до още по-голяма демографска криза на българското село. Това на свой ред ще рефлектира върху реалните възможности за изпълнение на Националната програма за развитие на селските райони до 2013 г., защото е добре известно, че и най-прекрасните програми могат да останат написани само на лист хартия, ако липсва съответният човешки потенциал като количество и качество за тяхната успешна практическа реализация.

Основни изводи и препоръки

От изложеното относно очакваните демографски изменения на селското население в близките няколко години могат да се маркират и направят следните по-важни изводи и предложения:

- 1) Очевидно е, че българските села са с изчерпан демографски потенциал. Очертаната трайна тенденция на намаление на населението в селата ще продължи и занапред. При различните възрастови групи това намаление в различна степен е обусловено от двата основни фактора на демографските процеси: естествен прираст, изразен чрез коефициента на преживяване, и равнището на миграция.
- 2) Спадът на числеността на селското население ще бъде неравномерен при различните възрастови групи. Това е една от главните причини общото намаление на населението в селата да бъде в резултат преди всичко на по-голямото съкращаване на човешки ресур-

си в най-младата възрастова група – тази под 20 години.

3) Негативните демографски процеси в селата и през следващите години ще обуславят по-нататъшното влошаване на възрастовата структура на населението и всички произтичащи от това отрицателни последици, отнасящи се преди всичко до невъзможността за осигуряване на необходимото възпроизводство на човешки потенциал в количествено и качествено отношение.

4) Проектираният демографски дефицит ще окаже неблагоприятно влияние върху пълното и ефективно усвояване на средствата от еврофондовете в съответствие със залегналите в НСПРСР 22 мерки за развитие на селските райони. С особена сила този извод е валиден за мерките, засягащи подпомагането на младите фермери и всички други мерки, свързани с изграждането на модерно екологосъобразно земеделско стопанство.

5) За преодоляване на това положение са необходими промени в демографската политика и може би въвеждането на нетрадиционни, но по-ефективни мерки за драстично повишаване на раждаемостта. Например многократно да се увеличи паричната сума при раждане и месечните детски надбавки, каквато е практиката в Германия и други напреднали европейски държави.

б) За подобряване на условията при отглеждане на децата майките да бъдат на специален облекчен режим на работа както следва: до навършване на 3 години на детето те да са в платен домашен отпуск; от 3 до 6-годишна възраст на детето майката да работи на 50 % от нормалния работен ден; в първите 4 ученически години работното време на майката да бъде намалено с 20 %.

7) Въвеждането на подобни мерки означава обществото да признае, че трудът, който жената отделя за отглеждането и възпитанието на децата, е социално полезен разход на труд. Основание за това ни дава обстоятелството, че практически

жената в процеса на възпитанието създава продукт на труда, т.е. физически и умствени способности, чийто носител са децата. Те от своя страна са база за изграждането на бъдещата работна сила и следователно това е труд, който осигурява възпроизводството както на населението, така и на работната сила.

8) Наред с посочените по-горе мерки усилията в близките години трябва да са насочени и към мобилизиране на целия местен потенциал за усвояване на средствата от еврофондовете, предназначени за рехабилитация и изграждане на съвременна техническа инфраструктура в селските райони, диверсификация на местната икономика и за възстановяване на културно-историческото им наследство. Това в значителна степен ще помогне за задържане на селското население от по-младите възрастови групи и за привличане на ново население както от градовете в страната, така и на чуждестранни инвеститори.

9) В областта на миграционната политика да се предприемат важни стъпки, целящи завръщането на хората от български произход, които живеят извън страната, или поне на част от тях. Напоследък се възлагат големи надежди на тази група емигранти за решаване на демографската криза в България, в т.ч. и в селските райони. За целта би трябвало, от една страна, да се положат усилия в посока на създаване на такива ус-

ловия, че информацията за положителните промени в страната след членството ни в Европейския съюз да достигне до българските емигрантски общности, така че сред тях да се създадат настроения за завръщане в родината заедно с децата им, някои от които са родени в чужбина. От друга страна, подобряването на материалните условия и издигането на качеството на живот в българските села ще има силно привлекателно въздействие върху формирането на потенциалните и реални миграционни нагласи. Това е така, защото вземането на решение за смяна на мястото на живеене е своеобразна форма на реакция на съществуващия или очакван стандарт на живот.

Литература

1. Петков, А., Н. Колев, Методи за анализ в регионалното планиране, Русенски университет, 2005, с. 116.
2. Изучаване на раждаемостта, НСИ. <http://www.nsi.bg/Census/Razd2001.htm>
3. Forecasting for plan development. <http://garnet.acns.fsu.edu/~tchapin/urp5261 2004>
4. Murdock, S., R. David, Ellis, applied demography: An introduction to Basic Concepts, Methods and Data, West view Press, 1991. **ИЛ**